

МАСКИТЕ В КИТАЙ – ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЕ

Маските са културен феномен, съществуващ едновременно във всички древни цивилизации в света. Не може да се каже кога точно са се появили в Китай, но откритите в началото на миналия век скални рисунки, цветна керамика, бронзови изделия и надписи върху кости и черупки от костенурки свидетелстват за тяхното съществуване още от дълбока древност. Този доклад се базира на едно цялостно проучване, направено от Джао Дзуоцъ и Чън Джън – главни редактори и съставители на албума с фотоси „Изкуството на китайските маски“ ([REDACTED]), издаден 1997 година, като са използвани и допълнителни материали.

Тотемизмът е една от най-ранните концепции в света, съществувала и в Китай. Хората в древността използвали различни начини да се оприличат на тотемите, които почитат, смятайки че по този начин те ще ги закрилят.

Разнообразието от тотеми (животни, растения, неживи предмети или природни явления) препологало и разнообразие в маските и костюмите, използвани при изпълняването на трите основни обряда: присъединяване към племето, възпроизвеждане и жертвоприношение.

В Чанша, провинция Хунан са открити 12 божествени животни, изрисувани в Копринената книга на царство Чу ([REDACTED]) (Период на Воюващите царства 475 – 221 г. пр.н.е.). Открити са и рисунки на странни същества триглави, с рога, с човешки тела и животински глави, с животински тела и човешки глави. Те не само символизирали тотемите, но и са израз на човешкото въображение. От тези рисунки личи, че маските, изкуствените глави и фигурите са предимно животински. Появата на животински маски е в основата на възникването на маските в Китай. Животни като тигър, лъв, вол, слон, дракон, феникс, петел,

мечка и еднорог са гадателски символи, и маски, символизиращи тези животни стават от особено значение за редица религии.

Общоизвестен факт е, че Китай е една от най-ранните държави, развили земеделие и животновъдство. Именно затова китайците почитат силите, които според вярванията покровителстват дейността им. В древния паметник „Шу-дзин“ [] (IV в. пр.н.е.) пише: „Само небето наблюдава народа, отсъжда справедливо, изпраща богата реколта или бедствия. Без небето народът ще загине. От милостта на небето зависи неговата съдба“.

Благоприятното разпределение на дъждовните и слънчеви дни, обилните добиви, мира и спокойствието на Земята били доказателство за това, че Небето е доволно от земния ред. И обратно, сушата, наводненията, слънчевите и лунни затъмнения, гладът, бунтовете, епидемиите били знак за „небесен гняв“.

Във връзка с умилостивяването на божествата-покровители, китайците създават редица обреди и церемонии – през пролетта отправят молитви за добра реколта, а през есента – благодарност към небето. Трите основни ритуала за жертвоприношение по време на династия Джоу (110 – 220 г. пр. н. е.), включително Таджа [] (провеждан в края на годината) и Юдзи [] са тясно свързани със земеделието.

С възникването на концепцията за духовете и призраците, се появяват и съответни обреди за почитане на добрите и прогонване на злите сили. Едно от трите основни жертвоприношения при династия Джоу е т.нар. Цюнуо [] – прогонване на злите духове. Главно действащо лице по време на церемонията е Фан Сияншъ [] който има „златни очи и ръцете му били покрити с мечка кожа“. Костюмът при този обред е маска върху лицето и мечка кожа, обвиваща тялото на изпълнителя.

Използването на маски и костюми датира от дълбока древност и се е развивало през различните периоди. Въз основа на древни документи и открити рисунки върху керамични съдове, може да се заключи, че до Северните и Южни династии (420 – 581 г.), маските които са били използвани са изобразявали животни. На този етап от развитието на маските изключително рядко се използват такива, уподобяващи човешко лице.

През периода на Северните и Южни династии, при церемонията Нуо [] на територията на днешна провинция Хубей се използвали

маски на пазителите на Буда. По време на династия Тан (618 – 907 г.) в Дунхуан се използват маските Сумо [] комбинация от тяло на звяр и лица на духове и божества.

„Дамяен“ [] са маски, възникнали по време на Северна Ци (550 – 557 г.) и широко били използвани в императорския дворец през династия Тан. Други маски, изобразяващи човешки лица се носели по време на танци и музикални забави в императорския двор (напр. при „Уънканюе“ [], „Силияндзи“ [] от династия Суй и Тан). Появата на тези маски се свързва с навлизането на будизма в Китай.

Индийските будистки статуи носят предимно човешки черти и оказват силно влияние върху културата на западните (спрямо тях) райони, а това рефлектира и върху изработването на маските.

Влиянието на даоизма върху изработването на маските е осезаемо след периода на династия Сун (960 – 1279 г.). Божествата, участващи в голямата церемония Нуо се различават от тези в предишните династии. Характерните за този период: Джун Куей [] Туди [] (бог на земята), Мън Шън [] (бог на вратата), Пан Гуан [] (съдник), Дзао Шън [] (бог на кухнята), и т.н. принадлежат на даоисткия пантеон. От достигналите до нас изображения съдим, че маските, използвани през този период уподобяват хора.

След Северните и Южни династии човешките, животинските и маските, изобразяващи божества, съществуват и се използват едновременно.

Урбанизацията, възниква в Китай още в края на династия Хан, а по време на Сун се оформят селища. Нуждите на градския живот от културни прояви били задоволявани от светски събирания и други обществени дейности. Всички форми на фолклорно творчество били представяни на сцена. Изпълнителите и хората с определени таланти се групирани в сдружения наречени „шъ“ []. Една част от религиозните церемонии придобиват чисто граждански характер. Интересен е фактът, че на този етап възникват и маски на обикновени хора.

По време на династия Северна Сун (960 – 1127 г.) в императорския двор се поставят 100 различни пиеси, сред които са „У Пан“ [] (с главно действащо лице Джун Куей [] и „Сие Джан“ [] (при изпълнението се използват маски на божества и духове).

По време на обряда Нуо маските били поднасяни като дарове на императорския двор. Маските, които били използвани, наброявали 800 вида и представляли образи от будизма, даоизма, митологични герои и обикновени граждани.

На този етап се появяват и маски на жени, както и комични маски (Ли Дакоу [] – Ли Голямата уста; Да Хан'ар [] – Големият идит и др.). Особено важен е този период за формирането на операта (както често е наричан класическия китайски театър) и „качването“ ѝ на сцена.

След династия Юан (1271 – 1368 г.) тибетският будизъм се разпространява в централните равнинни територии и „завладява“ императорския двор. Заедно с будизма е възприет и уникалният танц на божествата (Шън У []), при изпълнението на който танцьорите използват маски. Поетичната драма (Пей дза дзю [] изпълнявана под музикален съпровод, „донася“ златния период в историята на китайската драма и също включва използване на маски. В началото на династия Мин (1368 – 1644 г.) Джу Цюен [] изброява 12 вида драма, една от които била „Глави на божества и тела на духове“ []. Някои от маските били толкова ужасяващи, че в осемнадесетата година от управлението си (1281) Кубилай хан [] (първият император от династия Юан) издал заповед, с която забранил използването на черепа при изпълненията.

До наши дни е достигнала подробна информация за костюмите и маските използвани от актьорите по време на династия Мин. Те са изброени в притурка под заглавие „Чуан Гуан“ [] към книгата „Май Ван гуан преписано копие на древната и съвременна акробатика Дза дзю“ [] от Джао Цимей [] (династия Мин). В тази притурка били поместени правила относно костюмите, използвани при представяне на дзадзю на сцена в императорския двор. В някои драми се пресъздават божества, знаменити хора, Буда, духове, призрци и т.н.

По време на династия Мин гримът и маските достигат връх в развитието си. Изкуството на гримирането и изработването на маските взаимно си влияели и се допълвали, запазвайки уникалните си черти.

Разпространението на видовете маски в Китай днес, е свързано с религиозните церемонии, тържествата и изпълненията на драми, запазили се в дадената област. Ръчно изработваните маски, които са копия на запазени древни такива, и маските, носени от деца, не са регионално обособени. Продават се по панаирите в храмовете и в занаятчийските магазини в градовете.

Географските дадености в Китай не са от най-благоприятните – плодородната и обработваема земя е малко, а природните бедствия

като суша, наводнения и т.н. са причина хората, които от поколения се прехранват от земеделие да се уповават на небето. Под „небе“ [] се разбира не небосвода, а различните богове и божества. Тази силна зависимост на хората от природата е причината за възникването и спазването на множество ритуали. Те се молили за щастие, късмет, прогонване на злите духове, отправят молби да няма наводнения и други природни бедствия. Обредите постепенно загубват уникалността си и се уеднаквяват. Поради това в този период е трудно да се различи жертвоприношението Нуо от жертвоприношенията към боговете.

При тези обстоятелства в Китай продължават да съществуват много фолклорни маски. Маски на богове и божества, почитани от различни религиозни секти се ползват едновременно по време на Нуо. Магьосниците [] и даоистките божества, а понякога дори и будистките могат да се видят едновременно на сцената. Магьосниците, които били връзка между божествата и хората, щом сложат маска стават божества. От този факт можем да заключим, че маската се превръща в символ на божественост. И тъй като това става обичайна практика, популярността на маските при изпълнение на жертвоприношението Нуо се увеличава, особено сред малцинствата. Необходимо е обаче да се направи следното уточнение, както божествата, почитани от различните малцинства са различни, така и маските им се различават. Например в Чъджоу, в източната китайска провинция Анхуей, броят на маските, използвани при Нуо варирали от 18, 24, 28, 36 до 42, като най-често се ползвали 36 маски.

Сред божествата, които маските изобразяват има и такива, които покровителстват раждането и следят за запазване на спокойствието и мира. Освен тях разпространени били и други, чиято единствена задача била прогонването на демоните и злите духове.

Това богато разнообразие от божества и богове, съответно и маски, както и различия при изпълнението на жертвоприношенията сочи, че няма единност както по отношение на обредите, така и по отношение на фолклорното изкуство. Комедийни и комични маски били използвани при изпълнение на тържествени религиозни церемонии. Възниква нужда от допълващи образи при церемониите и направата на маски за различните хора, които участват в нея. Всичко това превръща един религиозен обичай в голямо и щастливо събитие за забавление, както на божествата, така и на хората.

Тази тенденция на липса на строги правила повлиява и върху изкуството на изработване на маски. Появяват се различни варианти на една и съща маска. Относително обособени и изработвани при спазването на определени изисквания са тибетските маски. Сред „Тибетските свещени ръкописи“ [] има книга, наречена „Правила, регулиращи изработването на маски“ [] известна още под името „Три врати и девет сили“ []. Тя посочва рамките на тибетското изобразително изкуство, скулптурата и маските.

Магьосничеството в Китай има дълга история. То се превръща в народна религия и се развива като продължение на тотемизма, почитането на природата, божествата и духовете. Такъв исторически произход предопределя магьосничеството като една политеистична религия. Интересно е, че характерът му се запазва такъв. Даоизмът, който се появява по-късно се основава именно на магьосничеството. В божествения му пантеон освен „наследените“ от магьосничеството, влизат и нови божества. Веднъж възприети от даоизма влиянието, статусът и функциите на съответните божества се увеличава и разширява.

С навлизането на будизма в Китай се възприемат и множество будистки божества. Будизмът и даоизмът безспорно до известна степен се преплитат. Традиционните религиозни молитвени церемонии, които нямат собствен божествен пантеон, „заемат“ от други. Ето защо, на олтартите Нуо виждаме божества от различни религиозни секти.

Традиционните китайски танци с маски не съществуват като отделно обособени танци. При някои церемонии служат като въвеждаща част, или се изпълняват като част от мероприятия при тържества, било то религиозни, културни или фолклорни. Така че маските присъстват на всички религиозни и фолклорни тържества.

В някои провинции и автономни региони на Китай като: Тибет, Цинхай, Гансу, Съчуан и Вътрешна Монголия, където най-разпространен е тибетският будизъм, уникалните и характерни маски на ламаистки божества имат някои общи черти.

Маските на всички китайски националности са маркирани от религиозната култура и националните им особености. Днес, материалите за изработването им са разнообразни, като предимно включват: дърво, кора, бамбук, хартия, трева и кожа. Дървесният материал е предимно от: върба, китайска каталпа, дървото феникс, камфорово дърво, Феба нанму, бор, бяла топола, гинко.

Изборът на материал за изработката се основава, първо, на това да е местен, и, второ, да е здрав и лесен за обработка. Понякога изборът е свързан с местни поверия. Например, тибетците байма от провинция Гансу вярват, че върбата прогонва злите духове и затова при изпълняване на танците „Чига“ [] използват маски, направени от върба.

Въпреки че изкуството на грима е далеч по-разпространено в Китай отколкото маските, те имат дълголетна история, като през различните периоди са се подновявали и променяли също както и хората, които са ги носили. Те се запазват и устояват на процеса на промяна като постепенно се превръщат в средство за развлечения. В маските е превъплътен хилядолетен културен дух. Те „са като капчицата вода в голяма река. Ако се изследва отблизо тази малка капка, ще установим колко важна е всъщност тя за голямата река“ (Ма Гуодзюн []).

ЛИТЕРАТУРА

1. [] [] []
2. Китай: страници прошлого. **Сидихменов, В.Я.** – Смоленск: Русия, 2003; Популярная историческая библиотека
3. Война с демонами и обряды экзорцизма в древнем Китае, **Я.Я.М. де Гроот** прев.от англ. **Котенко Р.В.** Санкт-Петербург,Евразия, 2001